

Bořek NEŠKUDLA, *Knihovny a čtenářská recepce v období raného humanismu v Čechách.*

**Disertační práce, Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze
2014, 204 stran**

Dějiny knižní kultury patří mezi speciální, ale nepříliš často vyhledávaná témata, zvláště pokud se jedná nikoli o detailní studie, věnované jednotlivým titulům, autorům či typům prací, ale o syntetická zpracování. Právě o takové – s důrazem na mezioborovou perspektivu – se pokusil i autor předkládané disertace, i když si tím rozhodně nepřipravil snadný úkol.

Práce je kromě úvodu a závěru rozdělena do celkem osmi kapitol. V první z nich je představena česká společnost 15. a 16. století (s. 13 – 22), a to s důrazem na utrakvismus a vztahy s vnějším světem, které byly právě touto konfesí významně ovlivněny. Další kapitola (s. 23 – 30) se zaměřuje na oblast, která byla s knižní kulturou úzce propojena, tj. na univerzitu a školství. Poněkud nevyváženě působí v celkovém pořadí čtvrtá, ve srovnání s ostatními mnohem rozsáhlejší kapitola (s. 31 – 56), která je věnována jinak velmi zajímavým otázkám recepce knihy a obsahuje zejména nástin dosavadního povětšinou zahraničního bádání, k němuž je připojena i stručná rekapitulace domácího zkoumání českého knihtisku (s. 53 – 56). Jinak cenné představení mnoha zahraničních a u nás většinou neznámých prací však již v dalších částech práce až na některé výjimky (E. Eisenstein, *The Printing Revolution in Early Modern Europe*) využito nebylo, takže zůstalo poněkud samoučelným. Některá tvrzení či citace navíc budí různé výhrady či pochybnosti, alespoň pro naše podmínky – např. citát na s. 36, že „zánik relativně kosmopolitní šlechty a její vytlačení bohatým měšťanstvem, které mělo pouze nebo převážně literární vzdělání, měl (v práci mylně „mělo“) přinejmenším v Británii (ale i v dalších zemích) zcela osudový dopad na produkci knih v latině“ (?! – nejen v českých zemích šlechta obvykle za měšťanstvem ve vzdělání zaostávala). Teoretická rovina výkladu je sice doplňována občas i o příklady, zejména domácí, ale nedůsledně (např. zmínka o tom, že „čtenáři mohli aktivně změnit jejich knihy ... vložením čistých listů“ na s. 50 si přímo říká o připomenutí využívání tištěných knih pro památkové účely již na konci první poloviny 16. stol., kterou práce ještě zahrnuje; právě *alba amicorum* přitom představují velmi zajímavý příklad recepce tištěných knih a jejich používání pro další účely). Přehled domácího bádání pak je dosti výběrový, postrádám např. studie o měšťanských knihovnách (O. Fejtová a J. Pešek), věnovaných již 16. století, pro tiskové písmo (pozn. 206) pak práci V. Kaisera, apod. Překvapivá je také skutečnost, že v práci zabývající se rovněž rukopisy chybí citace základní kodikologické literatury (např. práce I. Hlaváčka, i když řada jeho studií či kniha o soupisech knih a knihoven citována je).

Další pasáže se již koncentrují právě na české prostředí a pojednávají nejprve o rukopisné produkci v letech 1450 až 1550 (s. 57 – 64), kterou autor označuje (spolu s následně – ovšem až o několik desítek stran dále – představenými knižními soubory) jako „knižní zásobu“, jež se mu stala východiskem pro to, aby mohl následně provést srovnání souběžné rukopisné a tištěné produkce. Tato jinak zajímavá myšlenka však naráží na dosti závažné limity: vzhledem k tomu, že neexistuje souborná bibliografie rukopisů, zvolil autor za základ zkoumání „rukopisné produkce“ (spíše dnešního stavu dochování rukopisů) dosud vydané soupisy rukopisných sbírek, i když si je sám vědom toho, že „poskytují jen dílčí

obraz“ (s. 57) – zvláště datace nejsou (a ani nemohou být) uváděny přesně, ale také zvolené „dělení mezi jednotlivé žánry v sobě skrývá nepříjemné úskalí“ (slovy autora na s. 59), právě proto, že ne vždy lze různé práce zařadit do jedné žánrové položky. I pokud bychom ale pro potřeby daného srovnání od těchto komplikací odhlédli, zůstává bohužel další problém, který považuji za dosti zásadní, a to právě ve zmíněných soupisech, které autor využil pouze výběrově (některé přitom necituje přesně) a některé dosti významné přitom opomenul (především Hoffmannovy soupisy rukopisů tepelského kláštera a SOkA v Jihlavě, Dokoupilovy soupisy rukopisů knihovny augustiniánů na Starém Brně a knihovny benediktinů v Rajhradě nebo soupis středověkých rukopisů Vědecké knihovny v Olomouci od M. Boháčka a F. Čády, či kapitulní olomoucké knihovny týchž autorů s J. Bistřickým, ale i některé další – obsažené mj. i v již připomenutých základních kodikologických pracích). Naopak citované svazky *Průvodce po rukopisných fondech v České republice* mohou pro daný účel poskytnout jen velmi rámcové informace. Výslednou tabulku (za s. 59) tak z těchto důvodů bohužel nelze považovat za dostatečně relevantní, což zpochybňuje i výsledky následné kvantitativní i diachronní analýzy (příčemž, čistě formálně, do samotné podkapitoly byla vyčleněna jen druhá z nich). Pro úplnost připomínám, že nejsou vzaty v potaz případné ztráty rukopisné produkce, i když by se teoreticky měly projevit pro celé zkoumané období a výsledky zjištěné na základě daných zdrojů by snad zvláště pro začátek 16. století výrazně nezměnily. Pro rukopisy lékařské a právní, u nichž byl konstatován jen nepatrný pokles produkce, by pak snad bylo vhodné naopak připomenout také jejich početné dochování i v pozdějším období (zvláště recepty lidového lékařství, mající ovšem charakter tzv. jádra z lékařských knih, nebo četné opisy např. Obnoveného zřízení zemského či jiných právních norem, pořizované i pro úřední účely hluboko v 17. století), takže uváděné výsledky jsou relativní. Diskutabilní je podle mého názoru také konstatování, že zahraniční dovoz lékařské literatury nebyl použitelný (s. 61 – 62).

Po charakteristice „rukopisné produkce“ přistoupil autor k poměrně rozsáhlému souhrnnému výkladu o českém knihtisku na přelomu 15. a 16. století (s. 65 – 103), i když ve skutečnosti sleduje vývoj až do poloviny 16. století, která je od „přelomu“ již dosti vzdálena. Po teoretických úvahách o knihtisku jako společenském a kulturním fenoménu a přiblížení předpokladů vzniku českého knihtisku následuje představení tisků vydaných v českých zemích od počátků do roku 1550, jež autor doplňuje porovnáním tištěné a rukopisné produkce, zařazeným ovšem ne zcela pochopitelně již za podkapitulu o tiscích z let 1501 až 1520; přiznám se, že jsem zcela nepochopila, proč tomu tak je (když navíc jsou u biblí zmíněna i vydání do roku 1550). Pouhé dvoustránkové srovnání (s. 84 – 85) navíc nepůsobí příliš přesvědčivě. Zcela jasné mi také není využití zdrojů – autor sice cituje řadu prvotisků a rukopisů (pozn. 418 – 427, 462 – 463), ale neuvádí je v závěrečném seznamu použité literatury, kam zahrnul i rukopisy, i když vysvětluje, že tam se jedná o „častěji používané texty v jednotlivých kapitolách, pokud měly význam pro primární výzkum“ (s. 184); v práci tohoto typu by přitom ale podobné informace neměly chybět, pokud nemá vznikat prostor pro pochybnosti o skutečném využití uváděných zdrojů nebo o důkladnosti odvedené práce.

Sedmá kapitola práce (s. 105 – 122) se zabývá knižními sbírkami a jejich čtenáři. Autor přitom vychází ze soupisu středověkých knihoven I. Hlaváčka a rozděluje knihovny do pěti skupin podle majitelů – utrakvistických farářů, měšťanů nebo soukromníků

z měšťanského prostředí, katolíků, a to hlavně církevních hodnostářů, i když je zařazena i plzeňská měšťanka, a dále katolických institucí a školských institucí; je škoda, že text není členěn přehledněji do podkapitol, nebo případně připojena tabulka, protože není vždy jasný počet knihoven v dané skupině.

Osmá kapitola, rozdělená do pěti podkapitol, je věnována humanismu v Čechách (s. 123 – 158) a doplněna exkursem o knize jako prostředku sebe prezentace v tomto období. Je však v podstatě rekapitulací dosavadních znalostí na základě literatury, kromě toho působí poněkud nesourodě – zatímco je nejprve zpracováno pronikání humanismu do českých zemí v 15. a 16. století, až poté autor pojednává o recepci antiky v Čechách do husitského období a následně podává přehled zkoumání humanismu v české historiografii a věnuje se tzv. národnímu humanismu.

Obsahem poslední kapitoly je Řehoř Hrubý z Jelení a jeho příspěvek k české knižní kultuře (s. 159 – 177), přičemž autor si tuto osobnost vybral jako příklad vztahu jednotlivce k celé problematice, „pro ukázkou možných postupů, jak zkoumat vliv knižní kultury prostřednictvím díla jedné osobnosti“. Jediná tato kapitola čerpá z autorových dílčích výzkumů a lze ji považovat za jednu z nejpřínosnějších částí práce.

V Závěru (s. 178 – 183) autor kromě shrnutí informací dospívá především k tomu, že „pokus o prokázání humanismu v takzvaném humanismu národním není udržitelný“, spíše doporučuje uvažovat o „specificky úzkém vzdělaneckém proudu, který se s humanismem začal teprve seznamovat a jeho výsledky opatrně šířil mezi české zájemce“, přičemž jeho orientace více reformační, než humanistická a poté renesanční. Tyto závěry jsou cenné i akceptovatelné, i když nepůsobí příliš přesvědčivě jako výsledek provedeného zkoumání a jeho završení.

Přiznám se, že disertace B. Neškudly ve mně vyvolává spíše rozpaky. Autor jistě prokázal znalost literatury, i když pohříchu spíše zahraniční, než některých titulů domácích. Představená struktura působí spíše dojmem několika izolovaných studií, zpracovaných většinou na základě literatury, případně s přihlédnutím k jednotlivinám. Rozpaky vzrůstají, pokud chceme sledovat splnění cílů, jaké si autor stanovil (s. 9). Slíbil „poprvé pohlédnout na dějiny knižní kultury a čtenářskou recepci ze široké perspektivy mezioborového hlediska“, podle mého soudu však jeho práce výrazně nepřekračuje obvyklý způsob zkoumání literárních, resp. knižních či kodikologických pramenů. Pokud se kromě toho rovněž chtěl „zaměřit na možnosti, které nabízí historikovi kniha jako pramen“ – a to nejen literární, ale i „pramen hmotné kultury, na který je možné pohlížet i očima archeologa či antropologa“, musím s politováním přiznat, že tyto pohledy v jeho práci nedovedu (kromě pasáží pojednávajících o literatuře) najít.

Disertace vykazuje i některé formální nedostatky (občas chybějící interpunkce, znesnadňující navíc porozumění textu, chyba tisku na s. 73, prázdná strana 104, na pozn. 106 chybí pozn. 526, zatímco pozn. 527 je uvedena dvakrát, na s. 129 po pozn. 618 následuje pozn. 630), které svědčí o chvatu při dokončování práce.

Syntetické zpracování, o které se autor pokusil, předpokládá detailní (a nikoli pouze teoretické) studium různých dílčích stránek daného problému. Jak se ale zdá, k tomu v tomto případě bohužel nedošlo – i když současně lze vznést otázku, zda splnění daného úkolu je v daném rozsahu reálné. Disertační práci B. Neškudly tak považuji spíše za pokus o zvládnutí závažného tématu, který však ve výsledku bohužel není příliš přesvědčivý. Snad by ale bylo

vhodné, aby autor dostal možnost svou práci ještě dále obhájit, a proto ji doporučuji k obhajobě, která by měla rozhodnout o tom, zda bude autorovi udělen titul Ph.D.

V Praze dne 8. srpna 2014

Doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc.
Ústav archivnictví a pomocných věd historických
Filosofické fakulty Jihočeské university
v Českých Budějovicích